

теорія і методологія

3. Білоцерківська Т.М. Значення народних звичаїв та традицій для розвитку фестивального туризму в Україні / Т.М. Білоцерківська // Сфера розваг – важлива складова у підвищенні ефективності туристичного бізнесу: Зб. наук. праць. – Донецьк, 2006. – С. 224-228.
4. Грицку-Андрієш Ю.П. Фестивальний туризм у системі рекреаційно-туристської діяльності / Ю.П. Грицку-Андрієш, Ж.І. Бучко // Науковий вісник Чернівецького університету. - 2010. - Вип.519-520. - С.56-60.
5. Грицку Ю.П. Фольклорно-етнографічні традиції Чернівецької області як чинники привабливості туризму / Ю.П. Грицку // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців „Регіон-2007” (18-19 квітня 2007 р. м. Харків). – С.96-101.
6. Дутчак О. І. Окремі аспекти розвитку етнофестивального туризму карпатського регіону України (на прикладі Львівської області) / О.І. Дутчак // Сучасний соціокультурний простір 2014 : матеріали наукової конференції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://int-konf.org/konf092014/874>.
7. Крачило Н.П. Географія туризму /Н.П. Крачило. – К.: Вища школа. 1987. – 208 с.
8. Петранівський В.Л. Етнокультурний і етнофестивальний туризм: теорія і практика / В.Л. Петранівський, А.С. Лисик // Розвиток етнотуризму : проблеми та перспективи : [Текст] : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Молодих вчених (Львів, 2-3 березня 2011р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Львівський інститут економіки і туризму. – Львів : ЛІЕТ, 2011. – С. 28-41.
9. Рутинський М. Й. Етнофестивальний туризм: теоретичні засади й етногеографічні аспекти організації / М. Й. Рутинський, М.Я. Топорницька // Географія та туризм: Наук. зб. / Відп. ред. Я. Б. Олійник. – К.: Альтерпрес, 2011. – Вип. 16. – С. 82-93.
10. Сажнева Н. М. Організація та розвиток етнографічної туристсько-екскурсійної діяльності в Запорізькому регіоні /Н.М. Сажнева, І.А. Арсененко // Розвиток етнотуризму : проблеми та перспективи : [Текст] : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Молодих вчених (Львів, 2-3 березня 2011р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Львівський інститут економіки і туризму. – Львів : ЛІЕТ, 2011. – С. 148-153.
11. Топорницька М. Я. Етнофестивальний туризм у Львівській обл.: Тематична структура та просторово-часові особливості організації / М.Я. Топорницька // Вісник ЛЬВІВ. ун-ту, Серія геогр., 2012.- Вип.40. - Ч. 2. - С.197–205.
12. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
13. Daine O’Sullivan. Festival Tourism: A Contributor to Sustainable Local Economic Development / O’Sullivan Daine, J. Jakson Marion // Journal of sustainable tourism. 2002. - Vol.10. - N.4.
14. http://mlt.gov.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=4432

Гудзевич А. В.

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

РЕГІОНАЛЬНІ НАУКОВІ ШКОЛИ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНОГО ЗНАННЯ

Розглянуто питання зародження й розвитку регіональних наукових шкіл у педагогічному університеті Вінниці. Визначено специфічні особливості кожної з них. Зроблено узагальнення набутих й подальший розвиток перспективних напрямів їх наукової діяльності.

теорія і методологія

Ключові слова: регіональна наукова школа, кафедра, науковий напрям, природничо-географічні науки, наукові здобутки.

Rассмотрен вопрос зарождения и развития региональных научных школ в педагогическом университете Винницы. Определенно специфические особенности каждой из них. Сделано обобщение приобретенных и последующее развитие перспективных направлений их научной деятельности.

Ключевые слова: региональная научная школа, кафедра, научное направление, естественно-географические науки, научные достижения.

The question of the origin and development of regional scientific schools in the Vinnytsya pedagogical university has been considered. Specific features of each of them have been defined. The acquired directions and further development of perspective directions of their scientific effort have been summarized.

Keywords: regional scientific school, department, scientific direction, natural and geographic sciences, scientific achievements.

Постановка проблеми. Одним із вагомих показників повноцінності розвитку вузу чи його окремої структурно-організаційної ланки, як у нашій країні, так і за кордоном, є наявність у ньому наукових шкіл. Їх формування відбувається завдяки поєднанню багатьох чинників, але визначальним є здатність лідера-вченого концентрувати зусилля порівняно невеликої групи учених на вирішенні актуальних проблем у тій чи іншій галузі науки. Зазвичай наукові школи здебільшого виникають і розвиваються у центральних вузах, де для цього є більше можливостей – матеріально-організаційних, фінансових, ресурсних, тощо. Створення наукової школи на периферії (в регіоні) є швидше винятком. Однак пріоритетність розвитку наукового напрямку лідером регіональної школи та його послідовниками надає їй широку наукову популярність, позбавляючи дефініцію «регіональна» меншовартості. В авторському розумінні ця дефініція є передусім виразником місцезнаходження школи, її територіальної прив'язки. Саме у такому світлі мають розглядатися наукові школи, створені у педагогічному університеті м. Вінниці.

Аналіз останніх досліджень із розв'язання поставленої проблеми. Дослідженню окремих аспектів природничо-географічного знання присвячено чимало робіт [5; 6 та ін.]. Деяко менше праць комплексного аналізу процесу формування та функціонування наукових вітчизняних шкіл [3], особливо регіональних, чий розвиток співпадає з часом становлення незалежної української держави [2; 7; 8]. Натомість, планомірне дослідження антропогенних ландшафтів окремих регіонів Правобережної України колективом географів, як і вивчення умов росту та розвитку культурних рослин і застосування хімічної технології, відповідно біологами та хіміками у стінах Вінницького педуніверситету, дає підставу говорити про появу нових наукових напрямів і формування наукових шкіл з відповідною потребою аналізу їх наукової діяльності.

Мета та завдання статті. Метою роботи є аналіз діяльності наукових шкіл з природничо-географічних наук у вінницькому педвузі, визначення напрямків їх діяльності на сучасному етапі й в перспективі у відповідності до притаманних цим науковим структурам критеріїв.

Для реалізації мети ставилися такі завдання :

теорія і методологія

- 1) розглянути передумови та особливості становлення регіональних наукових шкіл у педвузі;
- 2) визначити напрямки наукової діяльності, основні здобутки, перспективи розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Підвалини наукових шкіл закладені на природничо-географічному факультеті, одному із найбільших структурних підрозділів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, який у 2012 році відсвяткував свій столітній ювілей. Формування сучасної структури природничо-географічного факультету, становлення його професорсько-викладацького складу, створення науково-освітнього потенціалу охоплює декілька етапів, характерні риси яких уже знайшли своє відображення у періодиці [1]. Високий динамізм власного розвитку та реорганізаційні процеси в університеті не змінили його першопочаткової сутності. Факультет є єдиним структурним підрозділом університету, який зберіг свій статус і гідно у цьому році відзначив своє сорокаріччя.

Свою історію природничо-географічний факультет започаткував у 1974 році зі створенням кафедри природничих наук. Пізніше були створені кафедри географії (1976; 1992 – фізичної географії та економічної і соціальної географії), біології (1978), анатомії і фізіології (1994), хімії (2000), основ медичних знань (ОМЗ – 2006). Нині науково-освітня й виховна діяльність забезпечується трьома кафедрами – географії, біології та хімії.

На всіх етапах розвитку природничо-географічного факультету його діяльність визначалася необхідністю підготовки фахівців за спеціальностями природничо-географічного циклу задля вирішення не тільки суто освітніх чи наукових, але й соціально-економічних проблем довкілля Вінниччини та інших регіонів України. Науковий авторитет природничо-географічного факультету підтверджується його внеском в підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації, підготовка яких ведеться через аспірантуру. Зокрема при кафедрах географії та біології відкрито постійно діючу аспірантуру з спеціальностей: 11.00.01 – Фізична географія, геохімія та геофізика ландшафтів і 03.00.12 – Фізіологія рослин.

Творча співпраця членів кафедр на чолі з науковими лідерами в рамках їх наукового напрямку сприяла виникненню чітко науковоорієнтованих колективів, які отримавши значні результати в своїй області знання набули статусу наукових шкіл: з антропогенного ландшафтознавства (керівник – д.г.н., проф. Денисик Г.І.), фізіології рослин (керівник – д.б.н. проф. Кур'ята В.Г) та з вивчення новітніх процесів одержання фосфору, фосфоровмісних добрив і матеріалів (керівник – д.т.н. проф. Д.І. Крикливий).

Наукова школа з антропогенного ландшафтознавства почала формуватися на кафедрі географії з середини 80-х років та активно діє з 1996 року. Засновник і науковий керівник школи –

теорія і методологія

доктор географічних наук, професор Денисик Григорій Іванович. У створенні й функціонуванні школи яскраво виявляється спадкоємність між ідеями попередників і продовжувачів. Адже Григорій Іванович є вихованцем Чернівецького університету, де свого часу було розпочато дослідження антропогенних змін ландшафтних комплексів, як і учнем одного з основоположників антропогенного ландшафтознавства, відомого російського географа Ф.М. Мількова, випускником Мільковської школи. Нині талановитий учень та організатор Г.І. Денисик є активним продовжувачем започаткованого Л.І. Воропай у Чернівцях та Ф.М. Мільковим у Воронежі наукового напрямку у Вінниці.

Основні напрями наукових досліджень школи визначаються розробкою теоретичних основ регіонального антропогенного ландшафтознавства.

Проведення широкомасштабних польових досліджень антропогенних ландшафтів упродовж 1993–2014 років співробітниками кафедри географії дало можливість значно поглибити, а в окремих випадках і розробити нові методи і методики їх пізнання, зібрати й систематизувати накопичені матеріали для подальшого опрацювання. Це сприяло виданню серій монографій з регіонального антропогенного ландшафтознавства:

- а) п'ять монографій із серії «Антропогенні ландшафти України»;
- б) чотири із серії «Антропогенні ландшафти Правобережної України»;
- в) вісім монографій із серії «Антропогенні ландшафти Поділля»;
- г) чотири монографії із серії «Процеси і явища в антропогенних ландшафтах»;
- д) дві монографії із 4-х колективних монографій під загальною редакцією проф. Денисика Г.І. «Поділля: природа і ландшафти»;

Окрім того вийшло з друку серії історико-краєзнавчих збірок:

- а) вісім збірок під загальною назвою «Земля Подільська» (ред. Г.І.Денисик);
- б) три збірки із 10-ти «Бібліотечка вінничанина» (доц. А.В. Гудзевич).

Окремо підготовлено науково-популярні нариси Денисиком Г.І., Воловиком В.М. («Нариси з антропогенного ландшафтознавства»), Воловиком В.М. («Містечка Поділля»), Яцентюком Ю.В. («Природа міста Вінниці») та Гудзевичем А.В. («Знай і бережи. (Природні та рукотворні скарби Вінниці та околиць)», «Стежками Олександрівського парку»).

Викладачі кафедри є авторами ряду статей в Українській Географічній Енциклопедії (проф. Г.І. Денисик і доц. Б.Д. Панасенко), Екологічній енциклопедії (проф. Г.І. Денисик) та Енциклопедії Сучасної України (проф. Г.І. Денисик, проф. Б.Д. Панасенко, доц. А.В. Гудзевич).

Крім того, результати дослідження натуральних й антропогенних ландшафтів регулярно з 2000 року публікуються у «Наукових записках. Серія : Географія». Видано 25 номерів загальним обсягом майже 200 др. арк.

теорія і методологія

Колективом школи здійснено значний внесок у пізнанні та охороні природи краю. Її співробітники брали участь в фольклорно-етнографічних експедиціях (доц. А.В. Гудзевич: 2006–2007 рр. – Красилівський р-н на Хмельниччині; 2007 і 2012 рр. – сільські ради – Бушанська, Ямпільський р-н і Северинівська, Жмеринський р-н на Вінниччині); займалися розробкою держбюджетних тем зі створення екомережі України (проф. Денисик Г.І., доц. Гудзевич А.В.) та виконання госпдоговірних робіт з природоохоронної та екологічної тематик (доценти Гудзевич А.В., Воловик В.М., Яцентюк Ю.В. та ін.).

Школою антропогенного ландшафтознавства на основі співробітництва з ВНЗ і науковими установами України та зарубіжжя ініціюються й проводяться міжнародні та всеукраїнські наукові конференції. Зокрема були проведені: міжнародні конференції з антропогенного ландшафтознавства («Ландшафти і сучасність», 2000; «Антропогенні географія й ландшафтознавство в XX і XXI століттях», 2003, «Історична географія: початок XXI сторіччя», 2007; «Культурний ландшафт: теорія і практика», 2010; «Антропогенне ландшафтознавство: перспективи розвитку», 2013), міжнародний науково практичний семінар «Перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні та Польщі» (2008 р.), Всеукраїнські конференції в педуніверситетах Умані (2005, 2008, 2010, 2012, 2014), Кривого Рогу (2006, 2011), Вінниці (1999, 2011).

Аналіз розподілу річної кількості публікацій ландшафтознавчого спрямування за 1951–2008 рр. здійснений С. В. Міхелі [4] показав, що за цим показником науковці вінницької ландшафтної школи випередили усі інші ландшафтознавчі центри України на етапі 2005–2008 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл річної кількості публікацій між ландшафтознавчими центрами в 2005–2008 рр.

№ з/п	Ландшафтознавчий центр	Кількість публікацій				
		2005	2006	2007	2008	Σ
1	Вінницький педуніверситет	19	16	39	46	120
2	Київський університет	29	18	15	25	87
3	Львівський університет	22	20	11	16	69
4	Чернівецький університет	19	16	13	19	67
5	Інститут географії НАН України	10	11	13	26	58
6	Таврійський університет	7	7	3	30	47
7	Криворізький педуніверситет	3	-	6	12	21
8	Кіровоградський педуніверситет	6	2	2	4	14
9	Одеський університет	3	4	1	5	13
10	Уманський педуніверситет	-	1	3	9	13

Успішність функціонування наукової школи підтверджується захистами трьох докторських та 22 кандидатських дисертацій. Нинішній колектив кафедри (три доктори, 14

теорія і методологія

кандидатів географічних наук, 6 викладачів та асистентів) на 100% складають послідовники та учні школи, сформованої проф. Денисиком Г.І.

Ще одна **наукова школа – з фізіології рослин** у складі 18 осіб успішно функціонує на кафедрі біології. Основним напрямком її досліджень є вивчення фізіолого-біохімічних механізмів дії синтетичних регуляторів росту та розвитку на культурні рослини. Системні дослідження у даному напрямку розпочалися в 1981 році з вивчення фізіолого-біохімічних механізмів дії ретардантів і етиленпродуцентів на рослини ягідних культур. Очолює школу доктор біологічних наук, професор Кур'ята Володимир Григорович.

Співробітниками школи обґрунтовується концепція екзогенного перерозподілу асимілятів в бік господарсько-важливих органів внаслідок змін гормонального балансу рослин при застосуванні препаратів з антигібереліновим механізмом дії. Розробляються теоретичні основи принципово нових технологій вирощування сільськогосподарських культур: (плодово-ягідних – проф. Кур'ята В.Г. та доц. Ременюк Г.Л., цукрового буряка – доц. Шевчук О.А., кукурудзи – доц. к.с/г.н. Князюк О.В., картоплі – ст. викл., к.б.н. Ткачук О.О., ріпаку – ст. викл., к.б.н. Рогач В.В, сої – ас. Голунова Л.А., соняшнику – ас. Рогач Т.І., льону – ас. Ходаніцька О.О., маку олійного – ас. Поливаний С.В.) із застосуванням ретардантів і етиленпродуцентів та стимуляторів росту рослин (ас., к.б.н. Кур'ята І.В.) з урахуванням сучасних токсиколого-гігієнічних і екологічних вимог.

Дослідження по цій науковій тематиці скоординовані з Інститутом фізіології рослин і генетики НАН України. Всього за матеріалами дослідження опубліковано більше 200 наукових робіт. Захищено 1 докторську і 8 кандидатських дисертацій. Пріоритет досліджень захищено десятьма державними патентами на винаходи.

Викладачі кафедри біології беруть участь у виконанні міжнародного проекту «Всеєвропейська мережа моніторингу фонових видів птахів», метою якого є здійснення моніторингу фонові авіафауни України у рамках Всеєвропейської мережі моніторингу фонових видів птахів. Організатором моніторингового проекту є товариство BirdLife International (м. Брюссель), а координатором по Вінницькій обл.– к.б.н., ст. викладач Матвійчук О.А.

Наймолодша школа пов'язана з кафедрою хімії, яка була створена у 2000 році та її першим завідувачем доктором технічних наук, професором Дмитром Ізотовичем Крикливим, з ініціативи якого розпочалася підготовка майбутніх учителів хімії у Вінницькому педуніверситеті. Як провідний фахівець з хімії та хімічної технології (автор понад 200 наукових праць, 20 авторських свідоцтв та патентів на винаходи) він став основоположником наукової школи з вивчення новітніх процесів одержання фосфору, фосфоровмісних добрив і матеріалів. Під його керівництвом захищено 6 кандидатських дисертацій.

теорія і методологія

За результатами науково-дослідної роботи впродовж останніх 5 років науковим колективом цієї школи підготовлено і опубліковано понад 320 наукових праць, в т.ч. 49 навчальних посібників (7 з грифом МОН), 2 монографії, понад 187 статей, 93 тез доповідей, а також одержано 12 патентів та охоронних документів на винаходи. На базі кафедри проведено дві Всеукраїнські науково-практичні конференції «Хімічна та екологічна освіта: стан та перспективи розвитку». У планах 2015 року – черговий науковий захід.

На жаль у 2014 році професор Д.І. Крикливий пішов з життя і питання подальшого розвитку наукової школи залишається відкритим.

Висновки. Напружена і цілеспрямована творча діяльність співробітників кафедр географії, біології та хімії природничо-географічного факультету Вінницького педуніверситету під керівництвом їх наукових лідерів сприяли формуванню регіональних наукових шкіл: з антропогенного ландшафтознавства, з фізіології рослин та з вивчення новітніх процесів одержання фосфору, фосфоровмісних добрив і матеріалів. Наукові дослідження колективів аналізованих шкіл є практико-орієнтованими (прикладними), які переважно вирішують практичні завдання або теоретичні питання практичного напрямку, пов'язаних з розробкою наукових засад збалансованого природокористування, моніторингом біо- та ландшафторізноманіття. З ростом кваліфікації співробітників наукових шкіл ці тенденції мають отримати свій подальший розвиток у вигляді фундаментальних узагальнень і прикладних розробок, реалізуватися в нових освітніх програмах.

Список використаної літератури

1. Гудзевич А.В. Центр природничо-географічної освіти на Поділлі: особливості формування та реалії / А.В. Гудзевич, Л.І. Стефанков // Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення : матеріали XXIII Всеукраїнської історико-краєзнавчої конф.–Вінниця, 2011. –С. 48–53.
2. Мельник А. Львівська школа ландшафтознавства / А. Мельник, Б.Муха, О. Федірко // Сучасні проблеми і тенденції розвитку географічної науки : матер. міжнар. конфер. до 120-річчя географії у Львівському університеті (24–26 вересня 2003 року). – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – С 28–32.
3. Міхелі Сергій. Українські ландшафтознавчі школи: історія становлення, теоретико-методологічний фундамент, основні напрями досліджень / С.В. Міхелі // Історія української географії. Частина I : зб. матеріалів Третьої Міжн. наук. конф., присвяченої 130-літньому ювілею академіка Степана Рудницького. – Тернопіль: 2007. – С.55–59.
4. Міхелі С.В. Дослідження антропогенних змін ландшафтів в Україні: концептуальні засади, центри розвитку, результати / С.В. Міхелі // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Географія. – 2009. – Вип. 19. – С. 196–199.
5. Развитие географической науки в Украинской ССР : сб. научн. тр. / АН УССР. Геогр. о-о УССР; редкол.: А.М. Маринич, М.М. Паламарчук /отв.ред./ . – К.: Наук.думка, 1990. – 120 с.
6. Романець О.В. Наукова школа молекулярної біології та генетики Сергія Михайловича Гершензона / О.В. Романець // Наука та наукознавство. – 2010, № 1. – С. 74–86.
7. Черваньов І.Г. Дослідження рельєфу представниками харківської геоморфологічної школи / І.Г. Черваньов // Український географічний журнал. – 2012. – №4. – С. 3–7.
8. Школа біохімії та екології Снітинського Володимира Васильовича [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: // <http://lnau.lviv.ua/lnau/index.php/uk/ncschools.html>